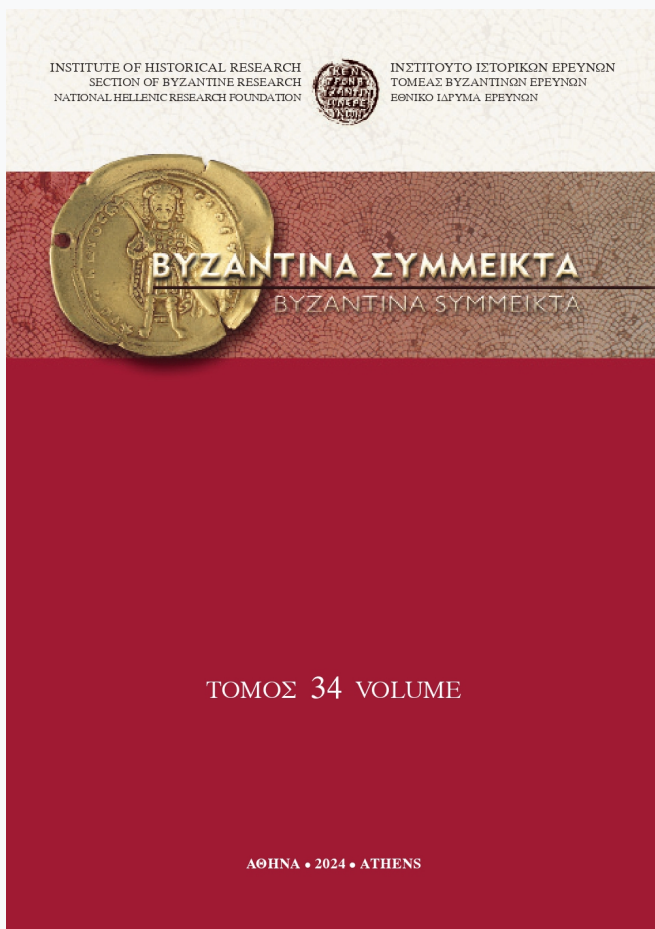

Byzantina Symmeikta

Vol 34 (2024)

BYZANTINA SYMMEIKTA 34

Η "Πανοπλία δογματική" του Ευθυμίου Ζιγαβηνού στον κώδικα Parisinus gr. 1310

Δημήτριος ΝΙΚΟΥ

doi: [10.12681/byzsym.35822](https://doi.org/10.12681/byzsym.35822)

Copyright © 2024, Δημήτριος ΝΙΚΟΥ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΝΙΚΟΥ Δ. (2024). Η "Πανοπλία δογματική" του Ευθυμίου Ζιγαβηνού στον κώδικα Parisinus gr. 1310. *Byzantina Symmeikta*, 34, 71–90. <https://doi.org/10.12681/byzsym.35822>

INSTITUTE OF HISTORICAL RESEARCH
SECTION OF BYZANTINE RESEARCH
NATIONAL HELLENIC RESEARCH FOUNDATION

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

BYZANTINA SYMMEIKTA

ΤΟΜΟΣ 34 VOLUME

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΝΙΚΟΥ

Η ΠΑΝΟΠΛΙΑ ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ ΤΟΥ ΕΥΘΥΜΙΟΥ ΖΙΓΑΒΗΝΟΥ
ΣΤΟΝ ΚΩΔΙΚΑ PARISINUS GR. 1310

ΑΘΗΝΑ • 2024 • ATHENS

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΝΙΚΟΥ

Η ΠΑΝΟΠΛΙΑ ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ ΤΟΥ ΕΥΘΥΜΙΟΥ ΖΙΓΑΒΗΝΟΥ
ΣΤΟΝ ΚΩΔΙΚΑ PARISINUS GR. 1310

Η Πανοπλία δογματική του Ευθυμίου Ζιγαβηνού¹, μια εκτενής συλλογή διαφόρων πατερικών αποσπασμάτων τα οποία θα χρησιμοποιούνταν για την αντιμετώπιση των αιρέσεων, συντάχθηκε στις αρχές του 12ου αιώνα έπειτα από παρότρυνση του αυτοκράτορα Αλεξίου Α΄ Κομνηνού². Λόγω της πρακτικής του χρησιμότητας το έργο αντιγράφηκε επανειλημμένα, όπως προκύπτει από τον σημαντικό αριθμό χειρογράφων (περίπου εβδομήντα μεταξύ του 12ου-15ου αιώνα) που το παραδίδουν πλήρες, αλλά και από αυτά τα οποία διασώζουν τμήματα ή αποσπάσματά του.

Μεταξύ των χειρογράφων αυτών είναι και ο κώδικας Parisinus gr. 1310 (στο εξής P) του 15ου αιώνα, ο οποίος στα φύλλα 146ν-152ν παραδίδει αποσπάσματα του έργου. Τα αποσπάσματα αυτά αποδόθηκαν λανθασμένα στον Ιωάννη Χρυσόστομο και αυτό οφείλεται κατά πάσα πιθανότητα στον τίτλο της τελευταίας σειράς του φύλλου 146ν, όπου

1. Για τον Ευθύμιο Ζιγαβηνό βλ. *ODB*, τ. 3, λήμμα Zigabenus, Euthymios (A. KAZHDAN, A. CUTLER)· Α. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Εὐθύμιος-Ἰωάννης Ζιγαβηνός, Βίος - Συγγραφαί*, Λευκωσία 2019· Μ. BERKE, *An annotated edition of Euthymios Zigabenus, "Panoplia Dogmatike"*, chapters 23-28, δ.δ., Belfast 2011, xxi-xxiii και Η. KUSABU, *Comnenian Orthodoxy and Byzantine Heresiology in the Twelfth Century: A Study of the "Panoplia Dogmatica" of Euthymios Zigabenus*, δ.δ., Chicago 2013, 58-76.

2. Βλ. σχετικά Α. RIGO, *La Panoplie dogmatique d'Euthyme Zygabène: les Pères de l'Église, l'empereur et les hérésies du présent*, στο: *Byzantine Theologians. The Systematization of Their Own Doctrine and Their Perception of Foreign Doctrines*, έκδ. Α. RIGO - Ρ. ERMILOV [Quaderni di Νέα Ψώμη 3], Roma 2009, 19-32.

σημειώνεται: ἐκ τῆς βίβλου τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου, ἀλλὰ και στους τίτλους των αποσπασμάτων που ἔπονται, τα οποία εἴτε αποδίδονται στον ἴδιο συγγραφέα, εἴτε δεν προσδιορίζεται ἀκριβῶς ἡ ταυτότητά τους³.

Πρόκειται για εἴκοσι ἕξι ἀποσπάσματα, ἓνα ἀπὸ το ἕβδομο κεφάλαιο (τίτλο ονομάζει ο συγγραφέας κάθε κεφάλαιο)⁴ και εικοσιπέντε ἀπὸ το ὄγδοο, στο οποίο ἀνθολογούνται ἀποσπάσματα *Κατὰ Ἑβραίων*⁵.

Ἡ σειρά ἀντιγραφῆς των ἀποσπασμάτων στον P δεν ἀκολουθεῖ τὴν σειρά τὴν οποία ἔχουν στην *Πανοπλία δογματικῆ*, παρόλο που ἐκτὸς του πρώτου χωρίου, ὅπως προαναφέρθηκε, ὅλα προέρχονται ἀπὸ το ἴδιο κεφάλαιο του ἔργου, ὁπότε ἡ ἐπιλογή τους καθὼς και ἡ σειρά ἀντιγραφῆς τους στον κώδικα θα πρέπει να ἀποδοθοῦν εἴτε στο πρότυπο ἀπὸ το οποίο αὐτὸς ἀντιγράφηκε, εἴτε ἀπλὰ στις προτιμήσεις του ἀντιγραφέα.

Σχετικὰ με τους τίτλους των ἀποσπασμάτων, κάποια ἀπὸ αὐτὰ ἐπιγράφονται τοῦ αὐτοῦ, ἀν και το προηγούμενο εἶναι διαφορετικὸ συγγραφέα, ἐνὼ πολλὰ δεν φέρουν τίτλο και διαχωρίζονται ἀπὸ το προηγούμενο μόνο ἀπὸ κάποιο ἐρυθρογραφημένο ἀρχίγραμμα.

Επίσης, το ὄγδοο κατὰ σειρά ἀπόσπασμα στον P παρουσιάζεται ἐνιαίῳ με το ἕβδομο, ὅπως και το δέκατο με το ἑνάτο, ἐνὼ αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ διαφορετικὴ πηγή. Οἱ ἀβλεψίες αὐτές δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε και πάλι ἐάν οφείλονται στο πρότυπο του P ἢ στον ἀντιγραφέα του κώδικα⁶.

3. Βλ. σχετικὰ Η. ΟΜΟΝΤ, *Inventaire sommaire manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale et des autres bibliothèques de Paris et des Départements*, τ. 1, Paris 1886, 295-296 και *Pinakes*, numéro diktyon: 11923. Για τὴν ταύτιση του γραφέα του κώδικα με τον ἱστορικὸ Δούκα (PLP 5685) βλ. S. ΚΟΤΖΑΒΑΣΣΙ, *Der Kopist des Geschichtswerkes von Dukas*, στο: *Symbolae Berolinenses für Dieter Harlfinger*, ἐκδ. F. ΒΕΡΓΕΡ κ.ά., Amsterdam 1993, 307-323· τῆς ἴδιας, *Ist der Kopist von Dukas Dukas selbst?*, *BZ* 96 (2003), 679-683 και D. R. ΡΕΙΝΣΧ, *Warum der Text im cod. Parisinus gr. 1310 nicht das Autographon des Autors Dukas sein kann*, *Medioevo greco* 19 (2019), 185-192.

4. Το ἕβδομο κεφάλαιο τῆς *Πανοπλίας δογματικῆς* περιλαμβάνει ἀποσπάσματα *Περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως*, βλ. PG 130, 208-257.

5. Ο πλήρης τίτλος του κεφαλαίου εἶναι: *Τίτλος Η'. Κατὰ Ἑβραίων. Ἐκ τῆς λεγομένης εἶναι τοῦ Νύσσης βίβλου τῆς προσαγορευομένης Θεογονώσιας, τὰ ὑποτεταγμένα πάντα συνελέγησαν κεφάλαια, μέχρι τῶν Χρυσσοστομικῶν τὸ μέντοι πέμπτον τούτων τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐστίν*, βλ. PG 130, 257-305.

6. Θα πρέπει να σημειωθεῖ πὼς σε ὅλα τα χειρόγραφα τῆς *Πανοπλίας δογματικῆς*

Η προτίμηση πάντως του ανθολόγου στο όγδοο κεφάλαιο της *Πανοπλίας δογματικής* είναι πιθανό να σχετίζεται με την αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος των Βυζαντινών κατά τον 14ο και 15ο αιώνα για έργα κατά των Εβραίων⁷. Αυτό ίσως να οφειλόταν στην πολιτική και θρησκευτική τουρκική απειλή, η οποία αναζωογόνησε την ανάγκη αυτοπροσδιορισμού τους έναντι και των Εβραίων, σε μια περίοδο όπου υπήρχαν προσηλυτισμοί Χριστιανών στο Ισλάμ, αλλά και συγκρητισμοί⁸.

Ενδεικτικό αυτού του ενδιαφέροντος είναι ότι την εποχή αυτή συντάσσονται και νέα έργα κατά Ιουδαίων, όπως του Ιωάννη ΣΤ' Καντακουζηνού⁹, ο *Ἐλεγχος τῆς ἰουδαϊκῆς νῦν πλάνης* του Γενναδίου Σχολαρίου¹⁰ ή το *Ἐγχειρίδιον κατὰ Ἰουδαίων* του Θεοδώρου Αγαλ-

τα οποία ελέγχθηκαν, τα αποσπάσματα ακολουθούν την ίδια σειρά και τιτλοφορούνται παρόμοια, όπως και στην PG.

7. Για τους Εβραίους στο Βυζάντιο, βλ. γενικά A. SHARF, *Jews and Other Minorities in Byzantium*, Jerusalem 1995· N. DE LANGE, *Jews in the Byzantine Empire*, έκδ. R. PITT, Athens 2022, και κατά την υστεροβυζαντινή περίοδο βλ. S. BOWMAN, *The Jews of Byzantium 1204-1453*, Alabama 1985· M.-H. CONGOURDEAU, Cultural Exchanges between Jews and Christians in the Palaeologan Period, στο: *Jews in Byzantium: Dialectics of Minority and Majority Cultures*, έκδ. R. BONFIL – O. IRSHAI – G. G. STROUMASA – R. TALGAM [Jerusalem Studies in Religion and Culture 14], Leiden 2012, 709-721.

8. Για το θέμα βλ. V. DÉROCHE, Forms and Functions of Anti-Jewish Polemics: Polymorphy, Polysémy, στο: *Jews in Byzantium*, [όπως σημ. 7], 535-548. Χαρακτηριστικό παράδειγμα συγκρητισμού αποτέλεσε η αίρεση Χιόναι, η οποία εμφανίστηκε σε χριστιανικούς πληθυσμούς της Μικράς Ασίας στα τέλη του 14ου αιώνα και αποτελούσε μείξη Ιουδαϊσμού και Μουσουλμανισμού. Βλ. σχετικά A. PHILIPPIDIS-BRAAT, La captivité de Palamas chez les Turcs: dossier et commentaire, *TM* 7 (1979), 214-218 και P. GARDETTE, The Judaizing Christians of Byzantium: An Objectionable Form of Spirituality, στο: *Jews in Byzantium*, [όπως σημ. 7], 597-610.

9. Έκδ. X. Γ. ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἰωάννου ΣΤ' Καντακουζηνοῦ, Κατὰ Ἰουδαίων Λόγοι ἐννέα. Εἰσαγωγή – Κείμενον – Σχόλια*, Αθήνα 1983. Για τους λόγους βλ. επίσης A. KÜLZER, *Disputationes Graecae contra Iudaeos. Untersuchungen zur byzantinischen antijudischen Dialogliteratur und ihrem Judenbild* [Byzantinisches Archiv 18], Stuttgart 1999, 203-208.

10. Ο λόγος εκδόθηκε στο: L. PETIT – X. A. SIDÉRIDÈS – M. JUGIE, *Œuvres complètes de Gennade Scholarios*, τ. 3, *Œuvres polémiques – Questions théologiques. Écrits apologétiques*, Paris 1930, 251-304. Ο Γεννάδιος Σχολάριος (PLP 27304) συνέγραψε έναν ακόμη λόγο για το ίδιο θέμα, έκδ. PETIT – SIDÉRIDÈS – JUGIE, *Œuvres complètes de Gennade Scholarios*, 305-314. Για τους λόγους βλ. επίσης KÜLZER, *Disputationes Graecae contra Iudaeos*, 213-218.

λιανού¹¹. Επίσης, σώζονται και ολόκληροι κώδικες από την περίοδο αυτή, όπου ανθολογούνται αποσπάσματα αποκλειστικά με την ίδια θεματολογία¹².

Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα αποσπάσματα της *Πανοπλίας δογματικής* τα οποία παραδίδονται από τον κώδικα P. Σημειώνονται οι διαφορετικές γραφές, οι προσθήκες ή οι παραλείψεις του P σε σχέση τόσο με αποσπάσματα του έργου τα οποία περιλαμβάνονται στην *Patrologia graeca* (στο εξής PG)¹³, όσο και με παλαιότερους κώδικες που διασώζουν το έργο, τους: British Library, Add. 11871 (12ου αι.)¹⁴, Dublinensis, Trinity College 186 (12ου αι.)¹⁵, Parisinus Coisl. 125 (12ου αι.)¹⁶, Parisinus gr. 1232A

11. Ο Θεόδωρος Αγαλλιανός (PLP 94) συνέγραψε τρία έργα για το ίδιο θέμα, τα οποία παραμένουν ανέκδοτα. Βλ. σχετικά M.-H. BLANCHET, Bilan des études sur Théodore Agallianos: 1966-2011, *Ο Εραριστής* 28 (2011), 29-30 και KÜLZER, *Disputationes Graecae contra Iudaeos*, 218-220.

12. Βλ. σχετικά P. ANDRIST, The Physiognomy of Greek *Contra Iudaeos* Manuscript Books in the Byzantine Era. A Preliminary Survey, στο: *Jews in Byzantium*, [όπως σημ. 7], 549-585. Ο ίδιος μελετητής στο: *Les codex grecs "Adversus Iudaeos" conservés à la Bibliothèque Vaticane (s. XI - XVI). Essai méthodologique pour une étude des livres manuscrits thématiques* [StT 502], Città del Vaticano 2016, έχει συγκεντρώσει κώδικες οι οποίοι σώζονται στη συλλογή χειρογράφων της βιβλιοθήκης του Βατικανού και περιέχουν κείμενα *Katà Iουδαίων*. Μεταξύ αυτών σημειώνονται και τρεις κώδικες οι οποίοι περιλαμβάνουν το όγδοο κεφάλαιο της *Πανοπλίας δογματικής* του Ζιγαβηνού, βλ. αρ. T-19, σ. 368-370.

13. Στην PG ανατυπώνεται η παλαιότερη έκδοση του Μ. ΓΡΗΓΟΡΑ, *Πανοπλία Δογματική Ἀλεξίου τοῦ βασιλέως Κομνηνοῦ, περιέχουσα ἐν συνόψει τὰ τοῖς μακαρίοις καὶ θεοφόροις πατράσι συγγραφέντα, εἰς τάξιν δὲ καὶ διεσκευμένην ἁρμονίαν παρὰ Εὐθυμίου Μοναχοῦ τοῦ Ζιγαδηνοῦ τεθέντα...*, Τίργονιςτε 1710. Βλ. σχετικά Ν. MILADINOVA, *The "Panoplia Dogmatike" by Euthymios Zygadenos. A Study on the First Edition Published in Greek in 1710* [Texts and Studies in Eastern Christianity 4], Leiden - Boston 2014 και G. PARPULOV - H. KUSABU, The publication date of Euthymius Zigabenus's *Dogmatic Panoply*, *Revue d'Histoire des Textes* 14 (2019), 63-67.

14. Βλ. https://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?ref=Add_MS_11871 και *Pinakes*, numéro diktyon: 38877.

15. Βλ. Τ. ABBOTT, *Catalogue of the Manuscripts in the Library of Trinity College Dublin*, Dublin - London 1900, 26 και *Pinakes*, numéro diktyon: 13592.

16. Βλ. R. DEVREESE, *Catalogue des manuscrits grecs*, τ. 2, *Le fonds Coislins*, Paris 1945, 120 και *Pinakes*, numéro diktyon: 49269.

(1131)¹⁷, Vaticanus gr. 666 (τέλη 11ου-αρχές 12ου αι.)¹⁸, Vaticanus Palat. gr. 200 (12ου αι.) και Vaticanus Palat. gr. 274 (13ου αι.)¹⁹.

Από την αναζήτηση των πηγών των αποσπασμάτων της *Πανοπλίας δογματικής* που αντιγράφηκαν στον Ρ προκύπτει ότι οκτώ από αυτά προέρχονται από τους λόγους *Κατὰ Ἰουδαίων* του Ιωάννη Χρυσοστόμου (CPG 4327) και δυο από τις ομιλίες στη Γένεση του ίδιου συγγραφέα (CPG 4409): δεκατρία αποσπάσματα από τη λεγόμενη *Θεογνωσία* του Μητροφάνη Σμύρνης (CPG 3223) και δύο αποσπάσματα από την απολογία *Κατὰ Ἰουδαίων* του Λεοντίου Νεαπόλεως (CPG 7885)²⁰.

ΤΑ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΑΝΟΠΛΙΑΣ ΔΟΓΜΑΤΙΚΗΣ ΣΤΑ ΦΥΛΛΑ 146v-152v ΤΟΥ Ρ

1. φ. 146v.27-34.

Inc. Ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, αὐτὸς λέγεται... – des. ...καὶ πρόσωπον ὡς δεδῆλωται.

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 7, PG 130, 257.12-23.

Πηγή: Το απόσπασμα παρουσιάζει ομοιότητες με χωρίο από τα *Ἀμφιλόχεια* του Φωτίου, έκδ. Β. LAOURDAS – L. G. WESTERINK, *Photii patriarchae Constantinopolitani Epistulae et Amphilocheia*, τ. 4 [Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana], Leipzig 1986, 36, 135.148-157²¹.

Το απόσπασμα προέρχεται από την τελευταία ενότητα του έβδομου κεφαλαίου του έργου, το οποίο φέρει τον τίτλο *Ἐτέρων Πατέρων*, χωρίς να προσδιορίζεται επακριβώς η πηγή του²². Εντοπίζονται κάποιες

17. Βλ. OMONT, *Inventaire*, 273 και *Pinakes*, numéro diktyon: 50839.

18. Βλ. R. DEVRESSE, *Codices Vaticani graeci*, τ. 3, *codices 604-866*, In bibliotheca Vaticana 1950, 109-110 και *Pinakes*, numéro diktyon: 67297.

19. Βλ. H. STEVENSON, *Codices manuscripti Palatini graeci Bibliothecae Vaticanae descripti*, Romae 1885, 101 (*Pinakes*, numéro diktyon: 65932) και 150 (*Pinakes*, numéro diktyon: 66006) αντίστοιχα.

20. Για τον Μητροφάνη, μητροπολίτη Σμύρνης, βλ. *PmbZ*, τ. 2, αρ. 4986 και για τον Λεόντιο, επίσκοπο Νεαπόλεως Κύπρου, βλ. *PmbZ*, τ. 2, αρ. 4570.

21. Για τη σχέση της *Πανοπλίας δογματικής* με τα κείμενα του Φωτίου βλ. KUSABU, *Comnenian Orthodoxy*, 119-130.

22. Βλ. PG 130, 245.24-25.

παραλείψεις λέξεων από τον P σε σχέση με την PG: *ἐστιν* (146v.31 – 257.18)²³. *τήν* (146v.32 – 257.21)· *τοῦ* (146v.32 – 257.21). Επίσης, αντικαθίσταται η λέξη *μὲν* (146v.32) με *δέ* (257.20), ενώ προστίθενται στον P: *καὶ* μετά το *παθεῖν* (146v.28 – 257.15)· *καὶ* μετά το *ὄν* (146v.32 – 257.22).

2. φφ. 146v.35-147v.35²⁴.

Κατὰ Ἰουδαίων ἐκ τῆς βίβλου τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

Inc. *Τρεῖς δουλείας οἱ Ἰουδαῖοι χαλεπὰς... – des. ...τῆς ἐρημώσεως ἀπεσιωπήθη.*

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 281.30-285.24.

Πηγή: Ioannes Chrysostomus, *Adversus Iudaeos*, Or. 5, ε'-ι', έκδ. PG 48, 890.31-900.4.

Πρόκειται για απόσπασμα από το όγδοο κεφάλαιο της *Πανοπλίας δογματικής*, το οποίο προέρχεται σύμφωνα με τον συγγραφέα από τους λόγους *Κατὰ Ἰουδαίων* του Ιωάννη Χρυσοστόμου²⁵. Συγκριτικά με την PG εντοπίζονται κάποιες διαφοροποιήσεις του P: *προορήσεων χωρὶς* (147r.2-3) αντί *χωρὶς προορῆσεως* (281.32)· *τῶν ἐτῶν τοῖς ἀριθμοῖς* (147r.3) αντί *τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν* (281.33-34)· *προεμήνυσε* (147r.4) αντί *ἐμήνυσε* (281.34)· *γνώσει* (147r.6) αντί *γνώση* (281.38)· *αὐτοῦς* (147r.17) αντί *ὑμᾶς* (284.1)· *μὴ καὶ αὐτὸς ἀκούση* (147r.21) αντί *μὴ ἀκούση καὶ αὐτός* (284.7-8)· *αὐτοῦ* (147r.22) αντί *τούτου* (284.9)· *προηγόρευσε* (147r.29) αντί *ἐκάλεσε* (284.20-21)· *τρόπῳ* (147v.2) αντί *τόπῳ* (284.32)· *ἐνδεδελεχίας* (147v.4) αντί *ἐνδεδελεχῆς* (284.36)· *ἀρρωστήσουσιν* (147v.6) αντί *ἀσθενήσουσιν* (284.38)· *οὕτως* (147v.9) αντί *οὕτω* (284.43)· *ὄργην* (147v.14) αντί *ἀρχήν* (284.50)· *θυσίας* (147v.21) αντί *οὐσίας* (285.5)· *ἔγραψεν* (147v.31) αντί *συνεγράψατο* (285.19-20). Σημειώνονται και κάποιες παραλείψεις του P:

23. Εντός παρενθέσεως σημειώνονται τα φύλλα και η σειρά του κώδικα P, καθώς και οι αντίστοιχες σελίδες και οι στίχοι της *Πανοπλίας δογματικής* στον τόμο 130 της PG. Κατά τη σύγκριση του κώδικα με την PG δεν σημειώνονται τα ορθογραφικά λάθη του P.

24. Το ενιαίο αυτό απόσπασμα τόσο στην PG όσο και στους κώδικες που ελέγχθηκαν, χωρίζεται στον P σε τρία επιμέρους τμήματα από αντίστοιχα ερυθρογραφημένα αρχιγράμματα για κάθε ένα από αυτά, βλ. 147r.13-28· 147r.28-147v.9 και 147v.10-35.

25. Για την πολεμική του Ιωάννη Χρυσοστόμου κατά των Εβραίων βλ. γενικά R. L. WILKEN, *John Chrysostom and the Jews: Rhetoric and Reality in the Late 4th Century* [The Transformation of the Classical Heritage 4], Berkeley 1983.

ἔτη (147r.20 – 284.6)· βασιλέα (147r.30 – 284.22)· καί (147v.4-5 – 284.36)· τοῦ (147v.12 – 284.48)· γεγραμμένος (147v.19 – 285.2). Επίσης, παρατηρούνται και οι ἐξῆς προσθήκες του P σε σχέση με την PG: μετά το *προεφήτευσεν* προστίθεται *καί* (147r.13 – 281.49)· μετά το *τόπον* προστίθεται *τοῦτον* (147r.16 – 284.3)· μετά το *ἐπὶ* προστίθεται *τῆς* (147v.18 – 284.57)· μετά το *δὲ* προστίθεται *τῆς τελευταίας ταύτης καὶ ἀτελευτήτου τῆς πολλῶν* (147v.33 – 285.22)· μετά το *τὰ* προστίθεται *Ἰεροσόλυμα διὰ Ῥωμαίων, προεφητεύθη ὅτι δέ* (147v.34 – 286.23).

3. φφ. 147v.35-148v.11.

Τοῦ αὐτοῦ.

Inc. Ἐγραψε Δανιὴλ ὅτι ἤθελε Γαβριὴλ... – des. ...ἐπὶ δὲ ταύτην οὐδεὶς.

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 285.25-288.46.

Πηγὴ: Ioannes Chrysostomus, *Adversus Iudaeos*, Or. 5, η'-ια', ἐκδ. PG 48, 897.22-901.58.

Το ἀπόσπασμα συνεχίζει το προηγούμενο και στην PG και σύμφωνα με τον Ζιγαβηνό προέρχεται από τον Χρυσόστομο. Σε σχέση με την PG παρατηρούνται κάποιες διαφορετικές γραφές του P: *Γαβριὴλ πρὸς αὐτὸν καὶ εἶπεν* (148r.1) ἀντὶ *πρὸς αὐτὸν Γαβριὴλ, καὶ φησιν* (285.26-27)· *παρὰ τοῦ ἀγγέλου σαφῶς λαληθέντα τῷ Δανιὴλ* (148r.16-17) ἀντὶ *διασαφηθέντα τῷ Δανιὴλ τοῦ παρὰ ἀγγέλου* (285.50-51)· *ὑποληφθῆναι* (148r.20) ἀντὶ *ὑπολελείφθαι* (285.54)· *ἤγουν ὅτε* (148r.22) ἀντὶ *εἴτουν ὅταν* (288.2)· *τὸ* (148r.23) ἀντὶ *τοῦ* (288.2)· *λαδὸν* (148r.26) ἀντὶ *ναδόν* (288.8)· *τῶν Ἰουδαίων* (148r.38) ἀντὶ *Ῥωμαίων* (288.27)· *ἄλωθήσεται* (148r.38-39) ἀντὶ *αἰρεθήσεται* (288.28)· *ὑπὲρ* (148v.9) ἀντὶ *πῦρ* (288.42)· *ἐσκόρπησε* (148v.10) ἀντὶ *διεσκόρπισε* (288.44). Επίσης, σημειώνονται κάποιες προσθήκες του P σε σχέση με την PG: μετά το *βασιλικὸν* προστίθεται *τέ* (148r.24 – 288.5)· μετά το *ὁ* προστίθεται *τῶν* (148r.26 – 288.8)· μετά το *ἐκπηδῆσαν* προστίθεται *πῦρ* (148v.9 – 288.43). Η προσθήκη μετά τη λέξη *ἁμαρτίας* της φράσης: *ἤγουν ὅτε πληρωθῶσιν αἱ ἁμαρτίαι* (148r.19 – 285.54) υπάρχει εκτός του P και στους κώδικες που ελέγχθηκαν. Τέλος, παραλείπεται στον P η λέξη *φησὶν* (148r.24 – 285.5) και τα ἄρθρα *τὸ* (148r.24 – 285.5) και *τῆς* (148v.1 – 289.31).

4. φ. 148v.11-34.

Τοῦ αὐτοῦ.

Inc. Διατί τὸν Χριστὸν ἀνεῖλες ὧ Ἰουδαῖε... – des. ...ἀλλ' οὐδὲ ἴσον πεπλημμελήκατε.

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 288.47-289.26.

Πηγή: Ioannes Chrysostomus, *Adversus Iudaeos*, Or. 6, β'-ια', έκδ. PG 48, 905.21-909.49.

Το απόσπασμα συνεχίζει το προηγούμενο και στην PG και προέρχεται επίσης από τον Ιωάννη Χρυσόστομο. Εντοπίζονται κάποιες διαφορετικές γραφές του P: μὴν (148v.12) ἀντί μέν (288.49)· παρὰ Θεοῦ τυχεῖν (148v.13) ἀντί τυχεῖν παρὰ Θεοῦ (288.50)· καταλιμπάνειν (148v.16) ἀντί καταλιμπάνων (288.55)· γὰρ πάσης (148v.19-20) ἀντί πάσης γάρ (289.3)· αἰῶνα (148v.21) ἀντί αἰῶνας (289.5-6)· ἡμῶν (148v.22) ἀντί ὑμῶν (289.7)· οἶον (148v.22) ἀντί οἶα (289.7)· ἀρχαίαν (148v.27) ἀντί προτέραν (289.14)· κολάζεσθαι (148v.28) ἀντί ἡμαρτήκατε (289.17-18)· ἔχεις εἰπεῖν (148v.30) ἀντί ἔχοις εὐρεῖν (289.19)· τοὺς (148v.32) ἀντί τάς (289.23)²⁶. Επίσης, σημειώνεται και η παράλειψη του ὑμᾶς (148v.16 – 288.55).

5. φφ. 148v.34-149r.6.

Τοῦ αὐτοῦ.

Inc. Περὶ τῶν Χερουβιμ διηγούμενος Ἡσαΐας... – des. ...φησὶν ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ.

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 289.27-46.

Πηγή: Ioannes Chrysostomus, *Adversus Iudaeos*, Or. 6, δ', έκδ. PG 48, 908.50-910.14.

Το σύντομο αυτό απόσπασμα προέρχεται από τον Χρυσόστομο και σύμφωνα με τον Ζιγαβηνό αποτελεί συνέχεια του προηγούμενου. Θα πρέπει να σημειωθούν κάποιες προσθήκες του P σε σχέση με την PG: ἡ (148v.38) μετά το Ἰουδαίων (289.34)· Κυρίου (149r.4) μετά το οἶκος (289.42)· τῆς (149r.6) μετά τη λέξη πιστῶν (289.44).

Επίσης, παραλείπονται στον P το ἡ (148v.38 – 289.33) και το ἐν (149r.5 – 289.44), ενώ ἀντί για τοὺς (148v.40) στον κώδικα υπάρχει τάς (289.35).

26. Οι δύο τελευταίες διαφορετικές γραφές του P απαντούν και στον κώδικα Parisinus gr. 1232A, φ. 52r.23-28.

6. φ. 149r.7-11.

Τοῦ αὐτοῦ.

Inc. Ὅταν εἴποι πρὸς σὲ ὁ Ἰουδαῖος... – des. ...τῷ μυστηρίῳ τούτῳ προοδοποιεῖ.

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 289.47-292.4.

Πηγή: Ioannes Chrysostomus, *Homiliae in Genesim*, hom. 49, β', έκδ. PG 54, 445.59-446.3.

Το απόσπασμα ακολουθεί το προηγούμενο και στην PG και προέρχεται από τις ομιλίες στη Γένεση του Ιωάννη Χρυσοστόμου, όπως και το απόσπασμα που ακολουθεί. Σημειώνονται και κάποιες διαφορετικές γραφές του P έναντι της PG: εἴποι (149r.7) ἀντί εἴπη (289.48)· μετασχεῖν (149r.9) ἀντί μετασχόν (289.51).

7. φ. 149r.12-13.

Τῶν Ἑβραϊκῶν βίβλων τὰ μὲν γράμματα παρ' Ἑβραίοις· τὰ δὲ νοήματα παρ' ἡμῖν τοῖς Χριστιανοῖς.

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 292.4-7.

Πηγή: Ioannes Chrysostomus, *Homiliae in Genesim*, hom. 8, β', έκδ. PG 53, 71.34-35.

8. φφ. 149r.13-150r.4.

Inc. Δεῖξόν μοι φησὶν τὰ σημεία... – des. ...ὁμοιώθη αὐτοῖς ὁ νοῦν ἔχων ἄνθρωπος.

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 292.22-296.49.

Πηγή: Leontius Neapolitanus, *Fragmenta apologiae contra Iudaeos*, fragm. 1, έκδ. V. DEROCHE, *L'Apologie contre les Juifs de Léontios de Néapolis*, TM 12 (1994), 61-63.

Μεταξύ του αποσπάσματος αυτού και του προηγούμενου υπάρχει ένα ακόμη προερχόμενο από τον Χρυσόστομο (επιγράφεται τοῦ αὐτοῦ), το οποίο δεν αντιγράφηκε στον P. Επίσης, το συγκεκριμένο απόσπασμα εμφανίζεται ενιαίο με το προηγούμενο στον P, ενώ στην PG και στους κώδικες που ελέγχθηκαν διαχωρίζεται και μάλιστα φέρει τον τίτλο Ἔτι κατὰ Ἑβραίων Λεοντίου ἐπισκόπου Κύπρου²⁷. Οι αποκλίσεις του κώδικα σε σχέση με την PG είναι οι εξής: τὰ (149r.13) ἀντί τό (292.23)· μὴ (149r.15) ἀντί μέν (292.25)· ἕκαστος ἔτι (149r.15) ἀντί ἔτι ἕκαστος (292.26)· μεγάλων (149r.16) ἀντί μεγάλου (292.28)· συμβοσκηθήσονται (149r.17)

27. Βλ. PG 130, 292.20-21.

αντί συμβοσκηθήσεται (292.29)· καὶ ταῦρος καὶ λέων (149r.18) ἀντί καὶ λέων, καὶ ταῦρος (292.31)· ὡς (149r.19) ἀντί καί (292.33)· φάγηται (149r.19-20) ἀντί φάγονται (292.33)· κακοποιήσουσιν (149r.21) ἀντί κακοποιήσωσι (292.36)· γινόμενα (149r.22) ἀντί γενόμενα (292.38)· γὰρ Χριστοῦ (149r.23) ἀντί Χριστοῦ γάρ (292.38)· ἐξῆλθεν εὐθὺς (149r.23) ἀντί εὐθὺς ἐξῆλθε (292.39)· ἀρχὴν (149r.26) ἀντί κεφαλὴν (292.43)· μετ' αὐτῶν καὶ ὁ Ἰεξεκιήλ (149r.29-30) ἀντί καὶ ὁ Ἰεξεκιήλ μετ' αὐτῶν (292.48-49)· εἰ (149r.31) ἀντί ἦ (292.50)· ἡ πρόρρησις (149r.31-32) ἀντί ὁ μὴ ἄρη (292.51-52)· θεογνωσίαν (149r.33) ἀντί θεογνωσίας (292.55)· ἐπὶ τὴν γῆν εἰρήνην (149r.36) ἀντί εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν (293.1-2)· καὶ (149r.36) ἀντί οὐ (293.2)· τῶν εὐαγγελικῶν γραφῶν (149v.8) ἀντί τῆς τῶν Εὐαγγελίων γραφῆς (293.14-15)· προστάται (149v.18) ἀντί προεστῶτες (293.31)· πολεμικόν τε καὶ ἀρεϊκόν (149v.20-21) ἀντί ἡγεμονικόν τε καὶ ἀρχικόν (293.35)· ζυγῶ (149v.21) ἀντί ζυγόν (293.36)· κακίαν (149v.24) ἀντί κακία (293.40)· δαμιονῶσιν (149v.28) ἀντί δαίμοσιν (293.46-47)· τῷ (149v.28) ἀντί τό (293.47)· πολλάκις λέγει (149v.30) ἀντί λέγει πολλάκις (293.50)· διαθήσομαι (149v.30-31) ἀντί διαθήσω (293.51)· καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς ὁ νοῦν ἔχων ἄνθρωπος (150r.3-4) ἀντί ὁ νοῦν ἔχων ἄνθρωπος, καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς (296.7-8). Επίσης, σημειώνονται κάποιες προσθήκες του P: μετὰ το ἐπὶ προστίθεται τῷ (149v.2 – 293.6)· μετὰ το κατὰ προστίθεται τόν (149v.3 – 293.7)· μετὰ τη λέξει διάφορα προστίθεται τῶν ἐθνῶν (149v.11 – 293.19)· μετὰ το ποιμανεῖ προστίθεται το ἄρθρο ὁ (149v.15-16 – 293.27). Παραλείπονται στον P το αὐτῶν (149r.16) μετὰ το μικροῦ (292.28)· το καὶ (150r.1) μετὰ το αὐτῷ (296.2), καθώς και η φράση: δὲ τὸν ἀπλοῦν. Καὶ μοσχάριον μὲν τὸν πρᾶον, ταῦρον δὲ τὸν θρασύν, λέοντα δέ (149v.15 – 293.25-26). Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεῖ και η διόρθωση *supra lineam* στον P της λέξης ἄθροισμα σε ζήτημα (149r.22 – 292.37).

9. φ. 150r.4-8.

Ὁ Ἡσαΐας.

Inc. Πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον ἀγαθὸν... – des. ...οὐδεὶς φησί, καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου.

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 268.25-37.

Πηγή: Metrophanes Smyrnaeus, *Liber de cognitione dei*, έκδ. P. VAN DEUN, *Le Liber de cognitione Dei de Métrophane de Smyrne (CPG 3223)*. Un bilan des fragments conservés, *Medioevo greco* 17 (2017), 254.1-6.

Ο γραφέας του P αντιγράφει στη συνέχεια αποσπάσματα τα οποία προηγούνται στην PG της ομάδας των αποσπασμάτων 2-8, τα οποία εξετάστηκαν παραπάνω. Το συγκεκριμένο σύντομο απόσπασμα σύμφωνα με τον συγγραφέα προέρχεται από τον προφήτη Ησαΐα. Μερικές διαφορές του P σε σχέση με την PG: *παιδίω* (150r.5) αντί *παιδί* (268.33)· *ἀνομίαν* (150r.6) αντί *ἀμαρτίαν* (268.34).

10. φ. 150r.8-14.

Inc. *Καὶ σὺ Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα...* – des. *...μέχρι καὶ τοῦ τόπου οὗ ὁ Χριστὸς γεγέννηται;*

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 268.38-49.

Πηγή: Metrophanes Smyrnaeus, *Liber de cognitione dei*, έκδ. VAN DEUN, *Le Liber de cognitione Dei*, 254.7-14.

Στον P το απόσπασμα εμφανίζεται ενιαίο με το προηγούμενο, ενώ στην πραγματικότητα πρόκειται για αυτόνομο τμήμα προερχόμενο και από διαφορετική πηγή, τον προφήτη Μιχαΐα σύμφωνα με τον Ζιγαβηνό. Παρατηρούνται δυο διαφοροποιήσεις του σε σχέση με την PG: *ἐξ οὗ* (150r.9) αντί *ἐκ σοῦ* (268.40)· *ἐξ* (150r.11) αντί *ἀφ'* (268.44). Επίσης μετά το *προσέθημεν* προστίθεται *καί* (150r.10 – 268.44).

11. φ. 150r.14-26.

Ὁ δὲ Ἱερεμίας.

Inc. *Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται...* – des. *...Θεοῦ τὰ ῥήματα μηνύουσι.*

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 268.4-23.

Πηγή: Metrophanes Smyrnaeus, *Liber de cognitione dei*, έκδ. VAN DEUN, *Le Liber de cognitione Dei*, 253.1-14.

Το απόσπασμα προηγείται στην PG των αποσπασμάτων 9 και 10 και πηγή του, σύμφωνα με τον Ζιγαβηνό, είναι ο προφήτης Ιερεμίας. Οι αποκλίσεις του P σε σχέση με την PG είναι οι εξής: *ἐξεπήγαγε* (150r.15) αντί *ἐπήγαγε* (268.5)· *μογγυλάλων* (150r.19) αντί *μογιλάλου* (268.12)· *ὁ Μωϋσῆς οἶος ἦν ὁ μεσίτης* (150r.21) αντί *ὁ μεσίτης, οἶος ἦν ὁ Μωϋσῆς* (268.16)· *τι* (150r.22) αντί *τοι* (268.17)· *παιδαγωγούμενοι* (150r.23) αντί *δημαγωγούμενοι* (268.18-19)²⁸. Επίσης θα πρέπει να σημειωθούν: η παράλειψη του *δέ* (150r.16 – 268.8), καθώς και η προσθήκη του *καί*

28. Η διαφορετική γραφή του P απαντά και στον Parsinus gr. 1232A, φ. 47r.4.

μετά το *ὡς* (150r.23 – 268.18). Η γραφή του P *ὀητὰ* (150r.25) αντί *ὀήματα* (268.22-23) απαντά και σε όλους τους άλλους κώδικες με τους οποίους μελετήθηκε συγκριτικά, πλην του Parisinus Coisl. 125, φ. 68r.1.

12. φ. 150r.26-29.

Καὶ ἐτέρωθι Ἡσαΐας.

Δώσει Κύριος αὐτὸς ἡμῖν σημεῖον ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἷόν· πᾶσα μὲν ἐν γαστρὶ ἔχουσα, οὐκ ἔστιν παρθένος. Αὕτη δὲ ἐν γαστρὶ ἔχουσα, παρθένος ἦν. Διὸ καὶ ὡς παράδοξον εἰς σημεῖον δέδοται.

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 268.24-29.

Πηγή: Metrophanes Smyrnaeus, *Liber de cognitione dei*, έκδ. VAN DEUN, *Le Liber de cognitione Dei*, 253.15-19.

Το απόσπασμα ακολουθεί το προηγούμενο και στην PG και προέρχεται σύμφωνα με τον Ζιγαβηνό από τον προφήτη Ησαΐα. Εντοπίζονται δυο προσθήκες του P σε σχέση με την PG: γὰρ μετά το μέν (150r.27 – 268.26)· ἔτι μετά το ἔστι (150r.27 – 268.27). Επίσης, στον P υπάρχει ἔστιν (150r.27) αντί για ἔστι (268.27).

13. φφ. 150r.29-150v.2.

Ἐρώτησις πρὸς Ἰουδαῖον.

Inc. Τὸν ἠλεμμένον καὶ μεσσίαν... – des. ...δι' ὧν καταλαμβάνεται ἡ ἀλήθεια.

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 269.38-55.

Πηγή: Metrophanes Smyrnaeus, *Liber de cognitione dei*, έκδ. VAN DEUN, *Le Liber de cognitione Dei*, 255.18-256.3.

Το χωρίο προέρχεται από το τελευταίο τμήμα ενός αποσπάσματος, πηγή του οποίου είναι ο προφήτης Δανιήλ σύμφωνα με τον Ζιγαβηνό²⁹. Οι διαφοροποιήσεις του P σε σχέση με την PG είναι οι εξής: *προκατεγγειλαν* (150r.31) αντί *κατήγγειλαν* (269.40-41)· *προστιθέασιν αὐτῷ* (150r.32) αντί *αὐτῷ προστιθέασι* (269.41)· *διαστέλλοντι* (150r.32) αντί *διαστέλλοντες* (269.42)· *τὸ ἀλείφειν γὰρ καὶ τὸ* (150r.35-36) αντί *τοῦ ἀλείφειν δὲ καὶ τοῦ* (269.47)· *ἤγουν* (150r.38) αντί *ἡ γοῦν* (269.52)· *διαστέλητε* (150v.1) αντί *διαστελεῖτε* (269.55). Επίσης, παραλείπεται η λέξη *Υἱὸς* στον P (150r.35 – 269.47) και προστίθεται το *ἔστιν* μετά το *ψιλὸς* (150r.30 – 269.39-40).

29. Ο τίτλος *Ἐρώτησις πρὸς Ἰουδαῖον* υπάρχει μόνο στον P. Στην PG σημειώνεται απλά *Δανιήλ* (PG 130, 268.50).

14. φ. 150v.2-18.

Inc. *Περὶ τῆς καινῆς διαθήκης...* – des. ...*ἀσυσκιάστους ἔλαβον καὶ γυμνάς.*

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 273.36-276.3.

Πηγή: Metrophanes Smyrnaeus, *Liber de cognitione dei*, έκδ. VAN DEUN, *Le Liber de cognitione Dei*, 258.20-259.10.

Το απόσπασμα σύμφωνα με τον Ζιγαβηνό προέρχεται από τον προφήτη Δανιήλ (φέρει τον τίτλο τοῦ αὐτοῦ) και έχουν αντιγραφεί στον P περίπου τα πρώτα δυο τρίτα του. Ο P παρουσιάζει κάποιες προσθήκες σε σχέση με την PG: μετά τη λέξη *Κυρίου* προστίθεται *ἐξελεύσετε* (150v.3 – 273.38)· μετά το *ἐν* προστίθεται *τῆ* (150v.7 – 273.44)· μετά τη λέξη *καινοῦ* προστίθεται *νόμου* (150v.10 – 273.48)³⁰. Επίσης, σημειώνονται και κάποιες διαφορετικές γραφές του κώδικα: *ἦ* (150v.7) αντί *οὐδέ* (273.44)· *ἐπιλαμβανομένου* (150v.12) αντί *ἐπιλαβομένου* (273.51-52)· *τὴν διαθήκην* (150v.13) αντί *τῆ διαθήκη* (273.53-54)· *αὐτοῦς* (150v.14) αντί *αὐτῶν* (273.54).

15. φφ. 150v.18-151r.1.

Τοῦ αὐτοῦ.

Inc. *Ὅτι δὲ οὐ ταῖς θυσίαις ἀρεσκόμενος...* – des. ...*διανεμόμενον εἰς μετάληψιν.*

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 277.53-280.30.

Πηγή: Ioannes Chrysostomus, *Adversus Iudaeos*, Or. 7, β', έκδ. PG 48, 917.51-919.30.

Το απόσπασμα προέρχεται από τους λόγους *Κατὰ Ἰουδαίων* του Ἰωάννη Χρυσόστομου, απ' όπου και τα παραπάνω αποσπάσματα αρ. 2-8, και λανθασμένα επιγράφεται τοῦ αὐτοῦ στον P. Μερικές αξιοσημείωτες διαφοροποιήσεις του P σε σχέση με την PG: *δὲ οὐ* (150v.19) αντί *οὐδέ* (277.53)· *ὄλοκαντωμάτων* (150v.21-22) αντί *ὄλοκαντώματα* (280.4)· *τράγων καὶ ταύρων* (150v.22) αντί *ταύρων καὶ τράγων* (280.5)· *ἐξεζήτησε ταῦτα* (150v.23) αντί *ταῦτα ἐξεζήτησεν* (280.6)· *προσφέρηται* (150v.23) αντί *προσφέρετε* (280.7)· *μοὶ* (150v.24) αντί *μέ* (280.8)· *τοὺς πρὸ αὐτοῦς ἂν λάμψαντας παλαιοὺς* (150v.31) αντί *παλαιοὺς ἂν τοὺς πρὸ αὐτῶν λάμψαντας* (280.17). Επίσης δύο επιπλέον φράσεις οι οποίες προστίθενται στον P, απαντούν και στους υπόλοιπους προαναφερθέντες κώδικες με

30. Η διαφορετική γραφή του P απαντά και στον Parsinus gr. 1232A, φ. 48v.14.

τους οποίους συγκρίθηκε: *καὶ ἰδοὺ ἀγαθὸν ὑπακοὴ ὑπὲρ θυσίαν* μετά τη λέξη *θυσίαν* (150v.36 – 280.24)· *καὶ θυσία τῷ Θεῷ, πνεῦμα συντετριμμένον* μετά τη λέξη *νέον* (150v.38-39 – 280.27).

16. φ. 151r.1-18.

Τοῦ αὐτοῦ.

Inc. *Ἐρωτάσθωσαν οἱ Ἰουδαῖοι...* – des. *...ἐν αἷς νηστεύειν θέμις οὐκ ἦν.*

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 280.31-281.3.

Πηγή: Ioannes Chrysostomus, *Adversus Iudaeos*, Or. 4, ε', έκδ. PG 48, 877.61-879.25.

Το απόσπασμα επιγράφεται *τοῦ αὐτοῦ* και συνεχίζει το προηγούμενο και στην PG. Ο P σε σχέση με την PG εμφανίζει τις εξής δύο αποκλίσεις: *δὲ θυσία* (151r.11) αντί *γὰρ ἑορτή* (280.46)· *ἀρχόμενος* (151r.15) αντί *ἀρξάμενος* (280.51). Επίσης, μετά το *ἔρωτάσθωσαν* προστίθεται στον κώδικα το άρθρο *οἱ* (151r.2 – 280.32), και μετά το *Ζαχαρίου* προστίθεται *τοῦ προφήτου* (151r.8-9 – 280.42-43). Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί η διόρθωση *supra lineam* στον P της λέξης *νηστεία* σε *θυσία* (151r.10 – 280.37).

17. φ. 151r.18-23.

Τοῦ αὐτοῦ.

Inc. *Προμηνύων ὁ Θεὸς τὴν κατάλυσιν...* – des. *...συναντησιήχθη πολιτεία προσήκουσα.*

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 281.14-22.

Πηγή: Ioannes Chrysostomus, *Adversus Iudaeos*, Or. 7, δ', έκδ. PG 48, 921.22-922.60.

Μεταξύ του αποσπάσματος αυτού και του προηγούμενου υπάρχουν άλλα δύο σύντομα αποσπάσματα στην *Πανοπλία δογματική* τα οποία δεν αντιγράφηκαν στον P.

18. φ. 151r.23-26.

Τοῦ αὐτοῦ.

Inc. *Οὐδὲν ἀθλιώτερον τῶν Ἰουδαίων...* – des. *...ἀλλὰ καὶ φυλάττουσι.*

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 281.23-28.

Πηγή: Ioannes Chrysostomus, *Adversus Iudaeos*, Or. 1, β', έκδ. PG 48, 845.56-62.

Το σύντομο αυτό απόσπασμα συνεχίζει το προηγούμενο και στην PG. Παρατηρούνται δύο αποκλίσεις του P σε σχέση με την PG: *παραβαίνουσιν* (151r.25-26) αντί *παραβαίνοντες* (281.27)· *φυλάττουσι* (151r.26) αντί *φυλάττοντες* (281.27-28). Επίσης, σημειώνεται και η παράλειψη του *μὲν* (151r.24 – 281.24) από τον κώδικα.

19. φ. 151r.26-39³¹.*Τοῦ αὐτοῦ.*

Inc. *Εἰ πλάσμα Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος τὸ κάλλιστον... – des. ...καὶ ἁγιωτέραν εἰργάσατο.*

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 296.10-30.

Πηγή: Leontius Neapolitanus, *Fragmenta apologiae contra Iudaeos*, fragm. 2, έκδ. DÉROCHE, *L'Apologie contre les Juifs*, 65.³²

Ο τίτλος τοῦ αὐτοῦ που απαντά στον Ρ και κατ' επέκταση η απόδοση του αποσπάσματος στον Ιωάννη Χρυσόστομο είναι λανθασμένα, καθώς αυτό στην PG και στους κώδικες που ελέγχθηκαν φέρει τον τίτλο *Ἔτι κατὰ τῶν αὐτῶν, ἑτέρων Πατέρων*, και αποδεικνύεται πως προέρχεται από τον Λεόντιο Νεαπόλεως. Δύο αποσπάσματα εμφανίζονται παραλλαγμένα στον Ρ σε σχέση με την PG: *εἰ πλάσμα Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος κάλλιστον, καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν πέπλασται, πῶς οὐκ ἔστιν ἄξιον Θεοῦ, σάρκα λαβεῖν ἐκ τοῦ οἰκείου πλάσματος* (151r.27-28) αντί *εἰ πλάσμα Θεοῦ τὸ κάλλιστον ὁ ἄνθρωπος, καὶ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ πέπλασται, πῶς ἀνάξιον Θεοῦ σάρκα λαβεῖν ἐκ τοῦ οἰκείου πεπλασμένου* (296.10-13)³³. καθώς και το: *μεταδίδωσιν ὠφελείας πολλοῖς σώμασιν* (151r.35) αντί *σώμασι πολλῆς μεταδίδωσιν ὠφελείας* (296.22-23). Επίσης, παραλείπεται στον Ρ το *αὐτὸς μὲν* (151r.34 – 296.21).

20. φ. 151v.1-34.*Τοῦ αὐτοῦ.*

Inc. *Ἐπὶ τῷ Θεῷ αἰνέσω ρῆμα... – des. ...Κύριος ἔξαπέσταλκέ με καὶ Πνεῦμα αὐτοῦ.*

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 264.26-265.28.

31. Το ενιαίο αυτό απόσπασμα τόσο στην PG όσο και στους κώδικες που ελέγχθηκαν, χωρίζεται στον Ρ σε δύο επιμέρους τμήματα από αντίστοιχα ερυθρογραφημένα αρχιγράμματα για κάθε ένα από αυτά, βλ. 151r.26-30 και 151r.31-39.

32. Αξίζει να σημειωθεί πως το συγκεκριμένο απόσπασμα είναι γνωστό μόνο από τον κώδικα Marcianus gr. VII.41 του 16ου αιώνα (*Pinakes*, número diktyon: 70558) και φέρει τον τίτλο *Λεοντίου ἐπισκόπου Κύπρου κατὰ Ἰουδαίων*, βλ. σχετικά DÉROCHE, *L'Apologie contre les Juifs*, 51-52.

33. Η φράση *καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν πέπλασται* (151r.27-28) αντί *καὶ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ πέπλασται* (281.10-11), εκτός του Ρ απαντά και σε όλους τους προαναφερθέντες κώδικες με τους οποίους μελετήθηκε συγκριτικά.

Πηγή: Metrophanes Smyrnaeus, *Liber de cognitione dei*, έκδ. VAN DEUN, *Le Liber de cognitione Dei*, 250.3-252.4.

Στον P το απόσπασμα δεν φέρει τίτλο και σύμφωνα με τον Ζιγαβηνό προέρχεται από τον Δαυίδ (του Δαβίδ). Παρατηρούνται κάποιες διαφορετικές γραφές του P έναντι της PG: *ἐπικάλεσε* (151v.3) αντί *ἐπικάλεσαι* (264.30)· *εὐρίσκωμεν* (151v.7) αντί *εὐρίσκομεν* (264.37)· *καλῶν* (151v.20) αντί *λέγων* (265.4)· *ὥσπερ εἰς* (151v.21) αντί *ὡς πρὸς* (265.5)· *προφορικὸς* (151v.26) αντί *προφητικὸς* (265.15)· *διαπνευστικῶν ὀργάνων ὁμοίως* (151v.29) αντί *ἀναπνευστικῶν ὁμοίως ὀργάνων* (265.18-19)· *δημιουργικὰ* (151v.31) αντί *δημιουργά* (265.22)· *παριὸν* (151v.32) αντί *περιὸν* (265.24). Σημειώνονται και οι εξής τρεις προσθήκες του κώδικα: *ἐν μετὰ το μέ* (151v.3 – 264.30)· *μετὰ το Κύριος* προστίθεται *τό* (151v.8 – 264.40)· *μετὰ το περὶ* προστίθεται *τοῦ* (151v.9 – 264.41). Επίσης, οι διαφορετικές γραφές: *οὕτως* (151v.20-21) αντί *ὁπως* (265.5)· *χεόμενον και λυόμενον* (151v.29) αντί *λυόμενον, και χεόμενον* (265.19-20), απαντούν στον P και σε όλους τους κώδικες οι οποίοι εξετάστηκαν συγκριτικά με αυτόν. Με εντελώς διαφορετική σειρά απαντά και το εξής εκτενές χωρίο στον P: *τὸ μὲν γὰρ ἔκτισε τῆς κάτω και χρονικῆς αὐτοῦ γεννήσεως τὸ δὲ προπάντων βουνῶν γεννᾷ με, τὴν χρονικὴν αὐτοῦ δηλοῖ γέννησιν, τὴν ἐκ τῆς Παρθένου. Γεγέννηκα γὰρ ἀντὶ τοῦ γεννηθῆναι εὐδόκησα ἢ ἔκτισα. Εἶρηκε συμφώνως τούτο ὁ Σολομὼν προσώπῳ τοῦ υἱοῦ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ και τὰ ἐξῆς. Εἶτα ἐπήγαγε πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με τὸ γὰρ σήμερον γεγέννηκά σε, τῆς ἄνω και ἀχρόνου και προαιωνίου* (151v.13-18) αντί *σήμερον γεγέννηκά σε, τὴν χρονικὴν αὐτοῦ δηλοῖ γέννησιν, τὴν ἐκ τῆς Παρθένου. Γεγέννηκα γὰρ, ἀντὶ τοῦ γεννηθῆναι εὐδόκησα, ἢ ἔκτισα. Εἶρηκε δὲ συμφώνως τούτῳ και Σολομὼν προσώπῳ τοῦ υἱοῦ, Κύριος ἔκτισέ με, και τὰ ἐξῆς. Εἶτα ἐπήγαγε Πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με. Τὸ μὲν γὰρ ἔκτισε τῆς κάτω και χρονικῆς αὐτοῦ γεννήσεως, τὸ δὲ πρὸ πάντων βουνῶν γεννᾷ με τῆς ἄνω, και ἀχρόνου, και προαιωνίου* (264.47-265.1). Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί και η διόρθωση *supra lineam* στον P της λέξης γεννήσεως σε κινήσεως (151v.14 – 264.53-54).

21. φφ. 151v.35-152r.13.

Τοῦ αὐτοῦ.

Inc. *Φησὶν Ἰακὼβ πρὸς τὰς δύο γυναῖκας... – des. ...και διαστολῆς τῆς ἀπλῶς υἰότητος.*

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 265.29-268.2.

Πηγή: Metrophanes Smyrnaeus, *Liber de cognitione dei*, έκδ. VAN DEUN, *Le Liber de cognitione Dei*, 252.5-23.

Το απόσπασμα στην PG φέρει τον τίτλο βίβλου *Γενέσεως*. Σημειώνονται τέσσερεις διαφορετικές γραφές του P σε σχέση με την PG: *ταυτοδύναμος* (152r.5) αντί *αὐτοδύναμος* (265.44)· *συμβουλή* (152r.5) αντί *βουλή* (265.46), γραφή η οποία απαντά και σε όλους τους κώδικες που εξετάστηκαν συγκριτικά με τον P· *γεννηθῆναι υἷον παιδίον* (152r.11) αντί *υἷον γεννηθῆναι παιδίον* (265.53)· *διαστολῆς* (152r.13) αντί *διαστολήν* (268.1). Σημειώνεται και η προσθήκη στον P του μὲν μετά το εἶ (151v.37 - 265.33), και η παράλειψη του εἶς μετά το ἦν (151v.37 - 265.34). Επίσης, η προσθήκη της φράσης ἡ διὰ τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν σωτηρία τῶν ἀνθρώπων μετά το Πατρὸς (152r.6 - 264.45) εκτός του P υπάρχει και σε όλους τους προαναφερθέντες κώδικες με τους οποίους συγκρίθηκε.

22. φ. 152r.13-28.

Τοῦ αὐτοῦ.

Inc. *Φησὶν ὁ Δαβὶδ ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ... - des. ...αὐτοὺς εὐεργετήσαντα.*

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 269.57-272.24.

Πηγή: Metrophanes Smyrnaeus, *Liber de cognitione dei*, έκδ. VAN DEUN, *Le Liber de cognitione Dei*, 256.4-20.

Το απόσπασμα στην PG τιτλοφορείται ως *Περὶ τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ*. Στη συγκριτική μελέτη με την PG παρατηρούνται κάποιες παραλείψεις του P: *συναγωγή πονηρευομένων περιέσχον με* (152r.14 - 269.57-272.1)· *ἱστορεῖ* (152r.17 - 272.6)· *δέ* (152r.18 - 272.9). Επίσης, στον κώδικα προστίθεται καὶ μετά το *μάστιγας* (152r.18 - 272.8)· *ἡμεῖς* μετά το *αὐτοῦ* (152r.25 - 272.19), ενώ παραλείπεται το *ὅτι* μετά το *μάθης* (152r.25 - 272.20). Τέλος, σημειώνονται και κάποιες διαφορετικές γραφές του P: *ἔδωκαν* (152r.18) αντί *δέδωκα* (272.8)· *εἰς ἐξολόθρευσιν τῶν Ἰουδαίων* (152r.26) αντί *τῶν Ἰουδαίων εἰς ἐξολόθρευσιν* (272.21)· *αὐτοὺς* (152r.28) αντί *τούτους* (272.24).

23. φφ. 152r.28-152v.5.

Περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ.

Inc. *Φησὶν ὁ Δαβὶδ ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις... - des. ...περὶ αὐτοῦ θαυμάσια εἰρηκότων.*

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 272.25-49.

Πηγή: Metrophanes Smyrnaeus, *Liber de cognitione dei*, έκδ. VAN DEUN, *Le Liber de cognitione Dei*, 256.21-257.14.

Το απόσπασμα ακολουθεί το προηγούμενο και στην PG, αλλά στον P το δεύτερο μισό του εμφανίζεται ως ξεχωριστή ενότητα, η οποία διακρίνεται από το αρχίγραμμα Φ της φράσης *φησὶ δὲ καὶ ὁ Ἑβραῖος Ἰώσηπος* (152r.35 – 272.35-36). Ο P παραλείπει τα εξής: *καὶ ζησόμεθα* (152r.32 – 272.31)· *πολλοῖς* (152r.34 – 272.35). Επίσης, παρουσιάζει και τρεις διαφορετικές γραφές σε σχέση με την PG: *ἄδην* (152r.29) αντί *ἄδου* (272.27)· *μοὶ* (152r.30) αντί *μέ* (272.29)· *χρη λέγειν* (152r.37) αντί *λέγειν χρη* (272.39).

24. φ. 152v.5-25.

Τοῦ αὐτοῦ.

Inc. *Πῶς Θεὸς διαλέγεται...* – des. ...*καὶ ἐντέχνως τοῦτο τῆς διαλέκτου παρήληπται.*

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 261.18-50.

Πηγή: Metrophanes Smyrnaeus, *Liber de cognitione dei*, έκδ. VAN DEUN, *Le Liber de cognitione Dei*, 248.1-21.

Το απόσπασμα λανθασμένα επιγράφεται *τοῦ αὐτοῦ*, καθώς σύμφωνα με τον Ζιγαβηνό πηγή του είναι η *βίβλος Γενέσεως* (στην PG φέρει τον τίτλο *ἔκ τῆς αὐτῆς*)³⁴. Η πρώτη παράγραφος της συγκεκριμένης ενότητας δεν αντιγράφηκε στον P³⁵. Διαφορετικές γραφές εντοπίζονται στον κώδικα έναντι της PG: *ἱεροῦ* (152v.6) αντί *νοεροῦ* (261.20)· *σχηματίζειν* (152v.7) αντί *σχηματίζει* (261.21)· *αὐτὸ* (152v.7) αντί *αὐτόν* (261.21)· *ἠβουλήθη* (152v.8) αντί *ἐβουλήθη* (261.22)· *αὐτῶν φύσει* (152v.17) αντί *φύσει, αὐτῶν* (261.38)· *οὐ* (152v.20) αντί *οὐχί* (261.43)· *τις εἶποι* (152v.22) αντί *εἶποι τις* (261.45-46). Επίσης, προστίθενται στον P σε σχέση με την PG: *ὁ* μετά το *πῶς* (152v.5 – 261.18)· *δι* μετά το *γάρ* (152v.20 – 261.41). Τέλος, η προσθήκη της λέξης *τὸ σχῆμα* μετά το *ἐντέχνως* (152v.25 – 261.49) απαντά και σε όλους τους κώδικες με τους οποίους συγκρίθηκε ο P.

25. φ. 152v.25-36.

Τοῦ αὐτοῦ.

34. Βλ. PG 130, 260.50.

35. Βλ. PG 130, 261.11-17.

Inc. Ὡφθη δὲ τῷ Ἀβραὰμ ὁ Θεὸς... – des. ...πῶς ἠνέσχοντο συγκαθῆσαι τῷ Δεσπότη.

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 261.51-264.13.

Πηγή: Metrophanes Smyrnaeus, *Liber de cognitione dei*, έκδ. VAN DEUN, *Le Liber de cognitione Dei*, 248.22-249.10.

Το απόσπασμα φέρει τον τίτλο τοῦ αὐτοῦ λανθασμένα, καθώς σύμφωνα με τον Ζιγαβηνό προέρχεται ὅπως και το προηγούμενο (το οποίο ακολουθεῖ στην PG) ἀπὸ το βιβλίο της Γενέσεως και τιτλοφορεῖται ἐκ τῆς αὐτῆς. Σημειώνονται οἱ αποκλίσεις του P ἐναντι της PG: καθήμενος (152v.26) ἀντὶ καθημένου (261.53)· ἀπάντησιν (152v.29) ἀντὶ συνάντησιν (264.2)· εἶπεν (152v.29) ἀντὶ εἶπε (264.3)· τοὺς (152v.33) ἀντὶ τοῦ (264.9)· τῆς (152v.34) ἀντὶ τοῦ (264.11)· δύο (152v.35) ἀντὶ ἄλλους (264.12). Επίσης, παραλείπονται ἀπὸ τον κώδικα τα ἐξῆς: αὐτοῦ (152v.27 – 261.54)· ἄρα (152v.29 – 264.4)· τῆς (152v.34 – 264.11). Τέλος, παρατηρεῖται και ἡ προσθήκη μετὰ το τρεῖς της λέξης ἄνδρες (152v.28 – 264.1), ἐνὼ ἡ προσθήκη της φράσης καὶ μεθετέρα μετὰ το σου (152v.30 – 264.5) ἀπαντᾷ και στους ὑπόλοιπους κώδικες με τους οποίους συγκρίθηκε ο P.

26. φ. 152v.36-39.

Τοῦ αὐτοῦ.

Inc. Κύριος ἔβρεξεν ἐπὶ Σόδομα καὶ Γόμορρα... – des. ...διὰ τὸ ἀχώριστον καὶ φεράλληλον.

Euthymius Zigabenus, *Panoplia dogmatica*, tit. 8, PG 130, 264.14-19.

Πηγή: Metrophanes Smyrnaeus, *Liber de cognitione dei*, έκδ. VAN DEUN, *Le Liber de cognitione Dei*, 249.11-15.

Το σύντομο απόσπασμα ακολουθεῖ το προηγούμενο και στην PG προερχόμενο ἀπὸ την ἴδια πηγή και φέρει τον ἴδιο τίτλο με ἐκεῖνο, ἀντὶ του λανθασμένου τοῦ αὐτοῦ του P. Ἐντοπίζονται κάποιες αποκλίσεις του κώδικα σε σχέση με την PG: τούτω (152v.37) ἀντὶ τοῦτο (264.17)· ἐμφαντικὸν (152v.37) ἀντὶ ἐκφαντικόν (264.17)· ταυτοβουλίας (152v.37) ἀντὶ αὐτοβουλίας (264.17).

THE *PANOPLIA DOGMATICA* OF EUTHYMIOS ZIGABENOS
IN CODEX PARISINUS GR. 1310

The texts inscribed on ff. 146v-152v of codex Parisinus gr. 1310 (15th c.) are wrongly regarded as coming from different works of John Chrysostom. This article shows that they are parts of Euthymios Zigabenos' *Panoplia Dogmatica*, which, once identified, were traced to their source; the text delivered by this codex was then compared both to the edition and to the older codices containing the work, and the differences are noted.